

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Specializarea Filosofie

**Conceptul de reprezentare în filosofia lui Thomas Hobbes.
Aspecte epistemologice și politice**

Coordonator: Prof. Univ. Dr. Vasile MUSCĂ

Doctorand: Laura ILINESCU

2012

Cuprins

INTRODUCERE:

i. Problema interpretării raportului filosofiei prime / epistemologiei cu filosofia politică în opera lui Thomas Hobbes.

i. 1. Conținutul polemicii interpretative	5
i. 2. Orientări majore în exegeza operelor lui Hobbes. Viziuni sistematizatoare versus viziuni analitice	18
i. 3. Controversele de natură metodologică din tratatele <i>De Corpore</i> și <i>Leviatan</i>	23
i. 4. Dincolo de polemica interpretativă; formularea argumentului	25

ii. Schema științei și statutul filosofiei politice în ansamblul operei lui Thomas Hobbes.

ii.1. Separarea de moștenirea antică și scolastică: proiectul unei <i>mathesis universalis</i>	30
ii. 2. Construcția identității moderne: proiectul enciclopedic și trilogia <i>Elementae Philosophiae</i>	33
ii. 3. Despre <i>recta methodos</i> în definirea filosofiei și a științei	34

PARTEA I

1. PERSOANĂ NATURALĂ ȘI REPREZENTARE

1. 1. Reprezentare și cunoaștere: paradigma hobbesiană a proceselor psihice primare.

Prima formă a reprezentării.

1. 1. 1. Cunoaștere și senzație	40
1. 1. 2. Corp și reprezentare	42
1. 1. 3. Reprezentare, imaginație, memorie și înțelegere	51
1. 1. 4. Dorință și reprezentare	59

1. 2. Reprezentare și limbaj. Reinvestirea moștenirii scolastice într-o teorie modernă a limbajului.

1. 2. 1. Marcă, semn, nume și reprezentare	61
1. 2. 2. Caracterul referențial al numelor	77
1. 2. 3. Funcțiile limbajului	79

1. 3. Teoria pasiunilor. A doua formă a reprezentării.

1. 3. 1. Știința mișcărilor și pasiunile	86
1. 3. 2. Reprezentările și pasiunile: dimensiunea individuală a reprezentării	94

1. 3. 3. Reprezentările și pasiunile: dimensiunea interindividuală a reprezentării	112
--	-----

1. 4. De la persona naturală la persoana civilă: relevanța filosofiei prime pentru ansamblul tratatelor de filosofie politică la Thomas Hobbes.

1. 4. 1. Dreptul subiectiv. Redublarea reprezentării	120
1. 4. 2. Teoria contractului social: consecință a redublării	133

PARTEA A II-A

PERSOANĂ CIVILĂ ȘI REPRESENTARE

2. 1. De la reprezentarea juridică la reprezentarea politică. A treia formă a reprezentării

2. 1. 1. Teoria relației de autorizare din <i>Leviatan</i>	147
2. 1. 2. Structura juridică a statului: autorizare și convenție socială	151
2. 1. 3. Instanțele mediatore în constituirea unității comunității civile	153
2. 1. 4. Elaborarea conceptului de reprezentare politică la Hobbes	159

2. 2. Teoria suveranității

2. 2. 1. Legitimitatea convenției sociale	155
2. 2. 2. Convenția socială ca sursă comună a drepturilor suveranului și a drepturilor cetățenilor	159
2. 2. 3. Reprezentarea politică și puterea absolută: originea, exercițiul și finalitatea puterii absolute	162
2. 2. 4. Despre instituirea democratică a puterii absolute la Hobbes	170

CONCLUZII

c. 1. Etapele articulării conceptului de reprezentare: <i>Elements of Law, De cive, Léviathan</i>176	
c. 2. Complementaritatea reprezentării epistemologice cu reprezentare politică	181
c. 3. Statutul operei politice a lui Thomas Hobbes în tradiția modernă a tratatelor speculative: moștenirea hobbesiană	184

BIBLIOGRAFIE	188
---------------------	------------

REZUMATUL TEZEI

Temeiul cercetării de față constă în determinarea valențelor conceptului de reprezentare în cadrul filosofiei lui Thomas Hobbes. Mai precis, Ne-am propus să cercetăm și să stabilim semnificațiile reprezentării dintr-o dublă perspectivă, epistemologică și politică. A supune opera filosofului englez unei asemenea mize presupune analiza raportului dintre filosofia naturală și filosofia politică. Astfel, abordarea lor sistemică instituie un concept de reprezentare comun celor două domenii, iar considerarea lor separată coincide cu o diferențiere a conceptului în sensul său epistemologic, de cel politic. Într-o primă etapă a cercetării, ne-am propus o analiză a principalelor coordonate exegetice pe care le-a suscitată interpretarea operei filosofice hobbesiene. Astfel, am debutat prin examinarea orientărilor majore în exegeză și am propus integrarea acestora în două categorii: viziuni sistematizatoare și viziuni analitice. Consecința distincției impuse la nivelul comentariilor pe marginea operei lui Thomas Hobbes s-a materializat într-o polemică interpretativă. Astfel, am încercat să clarificăm, mai întâi, natura acestei polemici prin revenirea asupra principalelor tratate invocate de comentatori, pentru a formula, mai apoi, alternativa la interpretările relative, parțial adevărate, ambigue sau prea rigide. Paradoxul demersului nostru a constat într-o redescoperire a viziunii filosofului englez fortuită prin exercițiul distanțării de comentariile suscitade de opera acestuia. Deși cercetarea noastră a fost prilejuită de analiza unui concept specific, clarificarea viziunii de ansamblu asupra operei lui Thomas Hobbes a devenit necesară în măsura în care a condiționat însuși studiul naturii reprezentării. În altă ordine de idei, aspectul dual în care este constituită reprezentarea la Hobbes a suscitată încadrarea opțiunii de interpretare pe care ne-am asumat-o într-o categorie a complementarității filosofiei prime cu filosofia politică. Odată definite dimensiunile individuale și interindividuale ale reprezentării, ne-am propus să punctăm etapele evoluției de la persona naturală la persoana civilă și să subliniem relevanța filosofiei prime pentru ansamblul tratatelor de filosofie politică la Thomas Hobbes. În a doua parte a lucrării ne-am concentrat asupra dimensiunii politice a reprezentării, începând tocmai cu modul în care este asigurată trecerea de la reprezentarea juridică la reprezentarea politică. Această formă a reprezentării are un rol fundamental în teoria relației de autorizare din *Leviathan* și constituie elementul profondator pentru structura juridică a statului și, implicit, pentru autorizarea și

convenția socială, pentru instanțele mediatoare în constituirea unității comunității civile și, nu în cele din urmă, pentru elaborarea conceptului de reprezentare politică. Ultimul pas al cercetării noastre a fost centrat pe teoria suveranității și a fost articulat în jurul unor aspecte precum problema legitimității convenției sociale, fixarea convenției sociale ca sursă comună a drepturilor suveranului și a drepturilor cetățeni, relația dintre reprezentarea politică și puterea absolută: originea, exercițiul și finalitatea puterii absolute; chestionarea instituirii democratice a puterii absolute la Hobbes. În final, am organizat concluziile în trei subcapitole, urmărind, mai întâi, etapele articulării conceptului de reprezentare în *Elements of Law, De cive, Léviathan*, am continuat prin sublinierea complementarității reprezentării epistemologice cu reprezentarea politică și prin stabilirea statutului operei politice a lui Thomas Hobbes în tradiția modernă a tratatelor speculative, pentru a încheia, în cele din urmă, cu o privire de ansamblu asupra moștenirii hobbesiene din perspectiva argumentului central al cercetării noastre.

În prima parte a tezei ne-am preocupat de problema raportului dintre filosofia naturală și filosofia politică. Am desemnat ca problematică analiza acestui raport întrucât, până în prezent, a generat o adevărată polemică între exegeții operei lui Hobbes. Perspectiva materialistă din care este înfățișată lumea în *De Corpore* pare a fi doar juxtapusă din punct de vedere cronologic cu imaginea unei lumi a pasiunilor, a conflictului și a întemeierii contractuale a politicului din alte lucrări precum *The Elements of Law, De Cive* sau *Leviathan*. În acest context, încercarea de a reuni într-o doctrină coerentă o concepție științifică și alta politică despre lume nu este pertinentă pentru că acestea ar fi dificil de redus la un set de principii comune. Pe de altă parte, vehemența cu care Hobbes a respins dualismul ontologic al contemporanului său Descartes face posibilă o teză reduționistă conform căreia eticul și politicul cad fără rest sub incidența unui materialism, iar conceptele fizicii moderne pot fi legitim transferate, prin urmare, într-un registru politic al limbajului pentru a explica comportamentul oamenilor și pentru a fonda puterea politică. În primul caz, opera lui Hobbes ar fi considerată ca un ansamblu ale cărui componente sunt juxtapuse, iar principiile eticii și ale politicii ar fi rezultatul unor constatări empirice ale timpurilor sale. În al doilea caz, opera lui Hobbes ar reprezenta un sistem deductiv în care atât politicul, cât și eticul rezultă dintr-o teorie mecanicistă conform căreia corpul politic încarnează la nivel metaforic teoria fizică a corpului ca materie în mișcare.

Prin urmare, am căutat să arătăm faptul că reduționismul celor două variante de interpretare este legitim doar în măsura în care acestea au încercat să ordoneze filosofia lui Thomas Hobbes în raport cu criteriul istoric sau cu cel al fizicii în vederea unei clarificări și al unui sens care să facă posibilă o percepere adecvată a sensului operei acestuia. Însă, acest gen de interpretare se dovedește a fi mult prea restrictiv, date fiind ambiția intențiilor sale, complexitatea operei în care s-au concretizat și contextul istoric al secolului al XVII-lea în care au fost publicate.

Îndelungata lui existență (1588-1679) l-a făcut pe Hobbes martorul privilegiat și, deopotrivă, refugiat al unei epoci în care, pe de o parte, astronomia copernicană, kepleriană și fizica galileeană au revoluționat imaginea asupra lumii, iar, pe de altă parte, Anglia se afla în plină criză politico-religioasă. Urmărind datele biografiei sale, ipoteza sistemică devine plauzibilă, dar și faptul că teoria politică este fundamentată științific pe un model mecanicist și că rezultă din principiile cunoașterii naturale. Ambițiile sale științifice și sistematizatoare sunt dezvăluite în mai 1637, când reflectează la constituirea unui sistem tripartit, organizat astfel încât să acopere întreg domeniul filosofiei sau al științei, intitulat *Elemente de filosofie*. Acesta era gândit în trei secțiuni, care vizau corpul în general (*De Corpore*), individul uman (*De Homine*) și omul în societate (*De Cive*).

Sfârșitul anilor '30 ai secolului al XVII-lea este însă unul extrem de instabil politic, astfel încât preocupările științifice ale lui Hobbes se intersectează cu cele politice. Carol I de Stuart este rege, dar guvernează în condiții extrem de dificile, fără Parlament, iar organizarea ierarhizată a bisericii anglicane controlează mișcările disidente ale puritanilor. Conflictele se conturează sub forma unui război civil, impozitele cresc, iar opoziția se coalizează tot mai ferm împotriva regelui. Hobbes, în calitate de angajat al contelui Newcastle, îl sfătuiește pe acesta să îl convingă pe rege de necesitatea stabilirii unor principii politice rezonabile și solide. Newcastle îl convinge pe Hobbes să își scrie ideile politice, astfel încât în mai 1640 acesta încheie tratatul *The Elements of Law Natural and Politic*, care va circula sub formă de manuscris până în 1650, când publică prima secțiune, cu titlul *Human Nature*, secțiunea a doua, *De Corpore Politico* fiind publicată doi ani mai târziu, în 1652. Deși cele două secțiuni nu fac parte din proiectul sistemic gândit în 1637, totuși îl echivalează. De altfel, noțiunea de „element” nu apare întâmplător în titlul tratatului. Scopul cărții, așa cum reiese din dedicația către contele de Newcastle, este acela de a

evidenția principiile generale ale justiției și ale politicii și consecințele concrete ale acestora: pacea și buna guvernare.

Revenind la proiectul enciclopedic și la controversata interpretare a raportului dintre filosofia naturală și cea politică, trebuie precizat un amănunt cronologic care, aparent, ar susține independența dintre cele două domenii: faptul că dintre cele trei secțiuni, prima care vede lumina tiparului este cea de-a treia, respectiv *De Cive*, în 1642. *De Corpore* avea să apară în 1655, deși redactarea sa fusese încheiată înainte de 1640, iar în 1658 apare la Londra și *De Homine*, cu precizarea că ar reprezenta a doua parte a trilogiei. Anii publicării celor trei tratate sunt important de precizat și pentru că sunt un indiciu clar al faptului că Hobbes și-a elaborat propria-i concepție despre filosofia primă înainte de a redacta lucrările de filosofie politică. După cum vom încerca să demonstrăm în prezenta lucrare, faptul că Hobbes își conturase în manuscrise succesive proiectul unei filosofii prime, va asigura coordonatele structurale și teoretice ale filosofiei politice. Dezordinea publicării celor trei secțiuni nu contrazice intențiile enciclopedice ale lui Hobbes, ci confirmă contextul politic extrem de dificil al războiului civil, care l-a forțat să publice mai întâi secțiunea în care oferă o soluție în vederea obținerii păcii în Anglia.

Dacă în secțiunea anterioară am schițat natura polemicii interpretative, în cea care a urmat ne-am concentrat atenția asupra celor două direcții de interpretare a filosofiei lui Thomas Hobbes. Astfel, în funcție de criteriul coerenței sau al incoerenței sistemice, am conchis că putem determina două variante de exegeză: sistemică și izolatoare. În cazul interpretării sistemice, am arătat cum coerența ansamblului este motivată de ipoteza conform căreia eticul și politicul depind de concepția materialistă evocată în filosofia naturală. Autori precum John Watkins, Thomas Spragens sau C.B. Macpherson atestă coerența sistemului prin corelarea ideilor pe care le enunță Hobbes în tratate diferite, prin „importul” unor paradigme fizice în etică și politică, dar fără să asume o deducție flagrantă din punct de vedere logic, a politicii din fizică. Conform lui Spragens „chiar o filosofie naturală neantropomorfică poate opera prin analogie pentru a forma, pentru a sugera, pentru a limita, pentru a consolida, pentru a dezvolta, pentru a stabili, pentru a stabiliza și pentru a reîntări formal modelele paralele ale vieții politice”. Dar, în aceste condiții, analogia dintre corpul politic/artificial și cel natural/material este concepută doar la nivel metaforic, iar subsumarea lor aceluiași principii se dovedește neștiințifică. De asemenea, rămâne o dificultate și modul în care, pornind de la o fizică a materiei în mișcare putem deduce în plan metodologic o teorie

a pasiunilor sau una a contractului social. Macpherson sesizează această problemă și propune o soluție care compromite nucleul tare al concepției sale despre Hobbes și susține că materialismul este o condiție necesară, dar nu suficientă pentru întemeierea unei teorii a obligației politice pentru că „dincolo de postulatul său materialist care îl face să conceapă omul ca pe un sistem de materie în mișcare, Hobbes trebuie să postuleze că mișcarea fiecăruia se opune în mod necesar oricui altuia. Acest din urmă postulat nu este conținut în materialismul mecanicist”. Așadar, această manieră interpretativă se dovedește a fi dificil de extins până la implicațiile ultime la nivelul teoriei politice, cu atât mai mult cu cât argumentul fizicii mișcării nu justifică nici fondarea sa juridică.

În continuare, am demonstrat cum această din urmă dificultate face posibilă o direcție complet opusă celei anterioare, căci propune o considerare eterogenă a filosofiei naturale și a celei politice. Leo Strauss este partizanul acestei variante de interpretare, susținând că știința politică trebuie înțeleasă în mod separat de cea naturală. Astfel, Leo Strauss critică tentativa de fonda filosofia politică pe știința modernă, semnalând faptul că între dreptul natural și apetitul natural există o diferență fundamentală. Mai mult, pentru a asuma în mod riguros principiul dreptului așa cum îl concepe Hobbes, trebuie acceptat faptul că știința modernă nu poate constitui baza filosofiei politice. De asemenea, David Gauthier este de părere că fundamentul obligațiilor morale și politice nu poate fi găsit nici în filosofia naturală, nici în fiziologia lui Hobbes, pentru că „prima sa intenție este aceea de a demonstra ceea ce oamenii trebuie sau nu trebuie să facă. Urmărind această intenție, introduce și explică anumite concepte morale dintre care cele mai importante sunt dreptul natural, legea naturală, obligația și justiția. Dar scopul său nu este de a explica aceste concepte, ci de a le folosi în cadrul unor concluzii morale”.

Faptul că opera lui Hobbes a fost percepută atât de diferit nu este surprinzător de vreme ce filosoful însuși poate fi considerat răspunzător de aceste controverse. După cum reiese din textele sale ambele variante exegetice ar fi valabile. Astfel, cei care susțin coerența operei hobbesiene își motivează opțiunea prin mărturiile de natură metodologică enunțate în *De Corpore*, unde Hobbes propune o versiune deductivă a sistemului său filosofic conform căreia etica dorinței se dezvoltă într-o lume a calităților și a afectelor: „după fizică urmează filosofia morală, care studiază cauzele și efectele mișcărilor minții și anume apetitul, aversiunea, iubirea, binevoința, speranța, teama, furia, emulația, invidia ș.a. Motivul pentru care acestea trebuie cercetate în

funcție de fizică rezultă din cauzele acestora, simțul și imaginația, care sunt subiectul contemplării fizice și pentru că fizica nu poate fi înțeleasă decât dacă mai întâi cunoaștem ce fel de mișcări au loc în cele mai mici părți ale corpului și ce fel de efecte produc acestea”. De asemenea, în *Leviathan* dorința de acumulare nelimitată de putere este exprimată în termeni de mișcare uniform accelerată: „prin natura sa, puterea este asemănătoare cu celebritatea, căci crește pe măsură ce avansează sau, mai mult, cu mișcarea corpurilor grele a căror viteză crește pe măsură ce avansează”. Prin urmare, transpunerea conceptelor filosofiei naturale în filosofia politică și numeroasele metafore prezente în text, le-ar da dreptate celor care mizează pe o interpretare sistemică.

Pe de altă parte, identificăm în opera lui Hobbes și pasaje care îi contrazic pe cei din prima categorie și confirmă interpretarea care separă filosofia politică de cea naturală. Dacă mai sus am citat un pasaj din capitolul referitor la metodă din *De Corpore*, în paragraful imediat următor descoperim o mărturie diferită a lui Hobbes, conform căreia este posibilă identificarea pe cale analitică a unor principii ale eticii și ale politicii, fără ca acestea să fie deduse din principiile fizicii. De asemenea, în același tratat, Hobbes afirmă explicit că între conceptul de realitate naturală și cea de realitate politică există o discontinuitate insurmontabilă: „celor care cercetează generările și proprietățile corpurilor, descoperă două genuri supreme de corpuri, foarte diferite unul de celălalt: unul asamblat de natură, este numit natural, altul, constituit prin voința umană, prin convențiile și pactele oamenilor, este numit civitas. De aceea, rezultă două părți ale filosofiei : naturală și civilă”.

Prin urmare, interpretărilor contradictorii le corespunde maniera controversată în care însuși Hobbes și-a concretizat proiectul enciclopedic. O soluție alternativă și clarificatoare în măsura în care depășește conflictul interpretărilor o propune Yves-Charles Zarka, conform căruia inedita filosofie politică a lui Hobbes rezultă din mutația la nivel metafizic ale condițiilor gândirii politice. Hobbes inaugurează un orizont în care individualismul etic exprimat prin recentrarea în sine a dorinței, este rezultatul închiderii individului în propria-i sferă mentală ce cuprinde reprezentările acestuia despre lume. În aceste context, miza esențială a teoriei stării de natură este să arate cum conflictul dorințelor constituie o etapă necesară pentru a gândi trecerea de la spațiul afectiv individual la cel al unei comunități civile. Condiția efectivității spațiului unei comunități civile se găsește în fondarea juridică a statului, adică într-un spațiu public în care oamenii se recunosc mutual ca persoane juridice sub

egida persoanei civile. Altfel spus, faptele și cuvintele oamenilor trebuie să fondeze artificial în spațiul și timpul reprezentării în care se dezvoltă apoi pasiunile și conflictul lor, instanța juridică ce oferă regulile prin care se instituie un spațiu civil în care va fi posibilă stabilirea proprietăților fiecăruia, a ceea ce este drept și nedrept. Gândirea politică este recentrată pe raportul omului cu lumea constituit de ceea ce Zarka numește metafizica separației prin care este angajată o redefinire a acestui raport în funcție de teoria reprezentării și de teoria limbajului.

Ultima abordare enunțată poate părea neadecvată în cazul unui autor ale cărui teme majore sunt individul, determinarea dorinței ca și *conatus*, teoria stării naturale construcția rațională a conceptului de drept subiectiv, teoria instituțională a statului și interpretarea teologico-politică a Bibliei. Însă coerența internă a filosofiei politice hobbesiene depinde implicit și de filosofia primă sau de metafizică așa cum apare conturată în două opere: *Critica lui De Mundo a lui Thomas White* și *De Corpore*. Aceste două lucrări atestă faptul că dimensiunea metafizică a gândirii lui Hobbes nu este un rezultat tardiv, ci că, dimpotrivă, aceasta prinde contur în același timp cu sistemul său etico-politic.

Din acest punct al parcursului nostru, ne-am propus să regândim problema raportului dintre filosofia primă și teoria politică din perspectiva unei mize asumate tacit de-a lungul tezei noastre și anume faptul că nu există doi Hobbes, unul autor al filosofie naturale și altul al filosofiei politice. Atât pe cât ne-a stat în putință, am încercat să facem referiri textuale și, sperăm, punctuale, din principalele tratate ale filosofului pentru a arăta că o abordare schizoidă a operei sale este ilicită și nu poate reprezenta decât un adevăr parțial în raport cu sensul operei complete a filosofului. A ne limita la o variantă ce nu reușește să clarifice decât parțial o perspectivă, nu înseamnă altceva decât ambiguizarea sensurilor sale. Conținutul operelor hobbesiene nu trebuie în nici un caz abordat din perspectiva unui ansamblu ale cărui părți sunt pur și simplu juxtapuse, astfel încât orice discuție privitoare la filosofia primă sau la filosofia naturală spre exemplu, să implice o totală detașare de filosofia politică. Aceasta nu înseamnă nici că intenția noastră a fost de a demonstra că, în ansamblul său, opera lui Hobbes se constituie ca un sistem pur deductiv. Coerența pe care am căutat-o poate fi localizată la mai multe niveluri și poate fi abordată din mai multe perspective.

Precizările de natură biografică au fost menite să confirme faptul că Hobbes își conturase în manuscrise succesive proiectul enciclopedic de filosofie în care prima

secțiune urma să asigure coordonatele structurale și teoretice ale eticii și ale „științei justului și a injustului”. Ordinea în care au fost publicate secțiunile care au compus proiectul nu contrazice intențiile enciclopedice ale lui Hobbes, ci confirmă tocmai contextul dificil în care au fost compuse și care l-a determinat pe Hobbes să decidă apariția lor în funcție de relevanța lor politică. Considerăm că opera sa cade sub incidența coerenței în sensul în care filosofia naturală și filosofia politică reprezintă două modalități prin care este articulat raportul omului cu lumea. Cele două domenii sunt coordonate într-un sens metodologic și structural de conceptele fundamentale ale filosofiei prime hobbesiene. Perspectiva asupra lumii este reconstruită pornind de la o metafizică a separației în urma căreia omul se raportează la conținutul său numai prin intermediul reprezentărilor. Ruptura definitivă dintre lume lucrurilor și lumea reprezentărilor este legitimată de ipoteza unei *annihilatio mundi*. Recrearea lumii lucrurilor este posibilă cu ajutorul limbajului, la nivelul căruia se instituie adevărul și esența.

Astfel, de-a lungul întregii secvențe referitoare la persoana naturală și reprezentarea am căutat să analizăm modul în care, prin analogie cu reconstruirea lumii naturale cu ajutorul reprezentării și al funcțiilor constitutive ale limbajului, devine posibilă o lume a corpurilor artificiale, dintre care cel mai important va fi corpul politic. Am explorat, în acest scop, universul filosofic al concepției lui Hobbes, dezvăluind, pe urmele pașilor săi teoretici, cum își dobândește consistență conceptul de reprezentare. Prima formă a reprezentării se constituie la nivelul proceselor psihice primare. Există doi timpi protofondatori ai existenței individului în lume, unul al cunoașterii prin senzație, altul, mai elaborat, al percepției corpului prin reprezentare. Tot ce urmează apoi, este condiționat de aceste posibilități înnăscute ale cunoașterii umane: imaginația, memoria, înțelegerea și, mai ales, înțelegerea dorințelor având ca resursă informațiile primite prin intermediul reprezentării.

Am continuat, apoi, demersul cercetării noastre cu analiza raportului dintre reprezentare și limbaj. Până la un punct, am urmărit pașii făcuți de Hobbes, pentru a distinge cu precizie care sunt funcțiile limbajului în viziunea acestuia. Am pornit de la revelarea celor mai simple elemente și am terminat cu cele mai complexe: marca, semnul, numele și reprezentarea. Ne-am oprit, apoi, asupra problemei caracterului referențial al numelor, dezvăluind modul în care Hobbes a reinvestit învățăturile scolastice dobândite la Oxford într-o teorie modernă a limbajului. Concluziile primelor două capitole ne-au ajutat să obținem o viziune asupra relației armonioase de

co-determinare dintre reprezentare, cunoaștere și limbaj. Din armonia acestei modalități de cunoaștere se inspiră teoria pasiunilor, unde, dinamica reprezentărilor capătă o dimensiune cu totul specială. În continuare, am analizat modul în care dimensiunea interindividuală a reprezentării asigură trecerea de la persoana naturală la persoana civilă. În acest moment al cercetării noastre am evidențiat relevanța filosofiei prime pentru ansamblul tratatelor de filosofie politică la Thomas Hobbes. Pe teritoriul teoretic al îmbinării lor se naște o viziune politică total inedită, centrată pe reprezentare individuală și pe recunoașterea prin analogie a potențialului celuilalt individ. Am desemnat această etapă analogică esențială în mecanismul instituirii corpului politic prin reprezentare re-dublă. Numai cu condiția înțelegerii adecvate a celuilalt, cu ajutorul acestei re-dublări a reprezentării în spațiul reprezentativ și afectiv care constituie câmpul experienței individului, sistemul etico-politic se poate dezvolta în spațiul unei comunități juridice. Ori, comunitatea juridică, la rândul său, nu poate exista decât cu condiția întemeierii statului pe baza unui contract social.

Toate acestea sunt incluse în proiectul unei *mathesis universalis* în care filosofia primă oferă coordonatele de spațiu și de timp, de cantitate și de mișcare, care sunt distribuite unei lumi supuse viziunii mecaniciste, dominate de o cauzalitate fără rest. Principalul artizan al acestei lumi mecanicizate este „inginerul” care poate construi un corp politic a cărui bună funcționare să fie articulată de suma drepturilor și a obligațiilor suveranului care îl conduce și de drepturile și obligațiile supușilor care compun acest gigant mecanic care poate garanta pacea și bunăstarea.

Scopul cercetării noastre s-a constituit ca încercare de a reanaliza domeniile fundamentale ale filosofiei lui Thomas Hobbes pornind de la textele sale originare și raportându-le la concluziile exegeților menționați. Contextul cercetării este unul precis, care vizează evoluția conceptului de reprezentare în cadrul filosofiei sale. Concluziile la care am ajuns în privința reprezentării epistemologice și a celei politice au fost menite să explice care opțiune exegetică este mai apropiată de sensul textelor filosofului englez. De aceea, am analizat cele mai importante și mai sugestive tratate semnate de Thomas Hobbes atât din perspectivă epistemologică, cât și moral-politică.

În a doua parte a cercetării, pornind de la concluziile intermediare decelate în prima parte, am stabilit care este sursa conceptului de reprezentare politică și am descris constituirea sa. Ne-am preocupat să demonstrăm că Hobbes utilizează conceptul respectiv cu un rol dublu. Astfel, reprezentarea este, simultan, o sursă a

gândirii, în general, dar și un element fondator și legitimant al gândirii politice, în particular. Trecerea de la o multitudine de persoane aflate în conflict, la o persoană civilă unică este înfăptuită prin intermediul contractului social, care asigură existența unei persoane civile unice, dotate cu o voință care este a tuturor și care „se poate servi de forțele și de facultățile fiecăruia pentru a asigura pacea și apărarea comună” . Din punctul de vedere al multiplicității, fiecare om este o persoană naturală, dotată cu o putere și un drept reglat prin voința sa proprie. Prin urmare, instaurarea unității persoanei civile impune o necesitate *sine qua non*: posedarea unei puteri și a unui drept civil reglate de o voință politică comună. Actul fondator al statului trebuie să respecte câteva condiții absolut necesare. În primul rând, trebuie să facă posibilă o gândire a unificării puterii și drepturilor persoanelor naturale care formează multitudinea, dar trebuie să dea seama și de drepturile și de puterile atașate persoanei civile care unifică această multitudine. Totodată, în unitatea sa, persoana civilă trebuie să întruchipeze o voință unică pentru toți, care să nu încalce drepturile inalienabile ale omului.

Prima condiție este însoțită de o dificultate, căci cum este posibilă gândirea unei unificări a puterilor și a drepturilor persoanelor naturale dacă „unui om îi este imposibil să transfere propria-i forță altuia”. Această imposibilitate vizează transferul *de facto* a puterii fiecărui individ. De aceea actul fondator al statului nu poate avea decât un caracter juridic. Transferul drepturilor asupra lucrurilor este validat printr-o autorizare de natură juridică. Conform lui Hobbes „singura manieră de a construi o asemenea putere comună (...) este de a-i conferi toată puterea și toată forța unui singur om sau unui singur ansamblu, care poate reduce toate voințele, printr-o regulă a majorității, într-o singură voință. Aceasta presupune desemnarea unui om sau a unei adunări care să-i asigure personalitatea”. Faptul că persoana civilă este întemeiată în virtutea unui act juridic face ca existența sa să fie una de natură juridică. Conținutul actului juridic fondator este centrat pe conceptul de autorizare sau de reprezentare. Actul esențial în stabilirea persoanei civile este autorizarea ei. Convenția dintre oameni se petrece „ca și cum” fiecare dintre ei și-ar declara reciproc că autorizează o anumită persoană sau o adunare, căreia îi „abandonează” dreptul natural de a se governa ei înșiși, cu condiția ca fiecare să-și abandoneze dreptul și să-i autorizeze acțiunile în același fel. Instituind un suveran, fiecare individ își modifică relația pe care o are cu celălalt, dar își schimbă și propriul statut. Multitudinea devine o persoană juridică dispunând de un drept și de o putere politică prin intermediul suveranului, iar indivizii, în calitate de elemente ale corpului politic, devin cetățeni sau subiecți. De la opoziția

intereselor și a voințelor individuale se trece la un interes comun și la o voință comună. De aceea, statul gândit ca un *common-wealth* în sensul unei bogății și al unui bine comun, devine posibil dacă este rezultatul unei *common-will*, adică al unei voințe comune.

Formarea statului este rezultatul convergenței a trei chestiuni diferite, care vizează persoana în general, persoana civilă și problema suveranității. Referitor la teoria persoanei, Hobbes utilizează două concepte cheie: cel de reprezentare și cel de autorizare; primul pentru a defini însăși noțiunea de persoană, al doilea pentru a da seama de actul juridic care constituie o persoană artificială. Noțiunea de persoană desemnează în general un raport existent între individ și acțiunile sau cuvintele sale. În momentul în care un individ vorbește și acționează în numele altuia, se instituie un raport de tipul reprezentant-reprezentat. Primul îndeplinește un rol în numele celuilalt și reprezintă o persoană artificială în raport cu acesta. Formarea unei persoane artificiale presupune intervenția unui alt concept, acela de autorizare: „cuvintele și acțiunile anumitor persoane artificiale sunt recunoscute ca ale sale de către cel pe care ele îl reprezintă. Atunci persoana este actorul, iar cel care-și recunoaște cuvintele și acțiunile ca fiind ale sale este autorul și, în acest caz, actorul acționează în virtutea autorității pe care a primit-o” . Desigur, atribuirea actelor unui reprezentant unui reprezentat este adevărată și valabilă dacă reprezentatul este autorul acestora. Altfel spus, individul sau grupul de indivizi trebuie să dispună de capacitatea juridică de autorizare sau de recunoaștere a acțiunilor reprezentantului sau ale actorului desemnat. Cu toate că în virtutea unui transfer al drepturilor actorul primește autoritatea din partea autorului, acesta din urmă nu își pierde complet și instantaneu drepturile personale, ci îi conferă actorului dreptul de a se folosi de ele.

Apariția persoanei civile se datorează relației existente între reprezentant și reprezentat. Această relație trebuie să fie multiplă din perspectiva reprezentantului care este autorizat de o multitudine de reprezentați, dar și unică în măsura în care autorii și actorul constituie la nivel juridic o persoană singulară pentru o clasă întreagă de acte. De asemenea, unitatea relației care determină unitatea persoanei, nu depinde de numărul indivizilor care compun reprezentantul sau reprezentatul. Persoana civilă este unitatea unui unei ființe colective mediate și asumate de voința reprezentantului, astfel încât cuvintele și acțiunile suveranului vor fi cele ale întregului corp politic. Instituirea suveranului introduce o inversare a relației actor/autor, reprezentat/reprezentant. Din momentul în care persoana civilă este instituită, suveranul devine autorul politic cu

funcție majoră în corpul politic, iar supușii devin actori ai mecanismului statului. Astfel spațiul conflictual al stării de natură este transformat prin instituirea unui judecător suprem, în spațiul unei păci civile în care posibilele diferenduri sunt rezolvate prin drept.

Mecanismul statului de drept construit în spațiul civil al păcii nu poate fi garantată definitiv și nu impune o stare ireversibilă. Pacea civilă va fi întotdeauna amenințată din interior de către cei care ignoră în mod deliberat autoritatea *Leviathanului*. Exploatând avantajele etatismului în interes propriu, fie el cultural, religios sau economic și încălcând voința unitară pentru a-și asuma libertatea individuală, unii cetățeni pot distruge acest imens organism, a cărui putere rămâne nelimitată numai în raport cu sfera biblică și metaforică care a creat parabola monstrului marin care l-a inspirat pe Hobbes.

În partea finală a tezei, ne-am îndreptat atenția asupra principalelor întrebări la care am încercat să răspundem prin cercetarea noastră. Prin urmare am analizat răspunsurile care au vizat definirea naturii reprezentării și articularea conceptului în funcție de domeniul său original (epistemologic sau politic). Încercarea de a stabili răspunsuri mulțumitoare acestor întrebări a angrenat mai multe dificultăți. Astfel, am problematizat însăși natura reprezentării, apoi dualitatea acestei naturi și, implicit, caracterul bifocal pe care îl dobândesc cele două filosofii, primară și politică, în viziunea lui Hobbes. Demersul de problematizare a fost însoțit de unul analitic, în care am încercat să cuprindem direcțiile majore de interpretare a filosofiei hobbesiene, cu intenția de a clarifica statutul conceptului de reprezentare în economia textelor originare. Analiza interpretărilor ne-a purtat către propria viziune interpretativă: complementaritatea dintre filosofie primă și filosofie politică; iar arheologia conceptuală în perimetrul textelor lui Hobbes ne-a oferit un suport argumentativ pe care l-am considerat suficient de consistent pentru a sprijini această viziune. Astfel, am practicat un consens interpretativ pentru a investiga mecanismul teoretic de instituire a suveranității și procesul de constituire a organismului statal în funcție de elementul fondator al reprezentării.

În secvența concluziilor am rememorat temeiul în virtutea căruia am structurat cercetarea în două secvențe și un parcurs introductiv. Acestea au fost în măsură să elucideze problema interpretării raportului filosofiei prime / epistemologiei cu filosofia politică în opera lui Thomas Hobbes, natura polemicii interpretative, orientările majore în exegeza operelor lui Hobbes, determinarea viziunilor sistematizatoare și a celor

analitice, problematizarea controverselor de natură metodologică din tratatele *De Corpore* și *Leviathan*; propunerea unei alternative polemicii interpretative. Din perspectiva acestei recapitulări, am regândit formularea argumentului cercetării noastre. Am analizat tot ceea ce ține de persoană naturală și reprezentare în filosofia lui Hobbes, oprindu-ne atenția asupra reprezentării așa cum se instituie în cunoașterea umană: din perspectiva paradigmei hobbesiene a proceselor psihice primare. Am continuat studiul primei forme a reprezentării prin raportarea acesteia la teoria limbajului și prin punctarea unui aspect pe care l-am considerat major pentru filosofia lui Hobbes: anume reinvestirea moștenirii scolastice într-o teorie modernă a limbajului. Respectând structura argumentativă pe care a preferat-o Hobbes, am continuat cu o examinare a teoriei pasiunilor și am decelat o doua formă a reprezentării. Importanța acestui moment analitic se rezumă la o modificare esențială. Teza majoră privitoare la teoria politică a autorului englez stabilea în unanimitate că pasiunile sunt elementele fondatoare în constituirea statului suveran. Ori, miza cercetării noastre a fost să demonstrăm că, de vreme ce reprezentările epistemologice constituie esența oricărei pasiuni în viziunea lui Hobbes, este just să atribuim reprezentărilor funcția constitutivă despre care s-a considerat, impropriu, că ar aparține pasiunilor.

Am urmat pașii demersului teoretic la Thomas Hobbes pentru a stabili care este condiția datorită căreia supraviețuirea este posibilă. Mai întâi, individul este nevoit să descopere care este esența existenței sale, cine este el cu adevărat, nu cine se crede prin raportul mijlocit cu Dumnezeu sau prin alte mecanisme explicative false, fantasmatică sau eronate. Apoi, odată asumată reala (re)cunoaștere de sine, individul constată că, pentru a se putea prezerva, fără a-și forța natura, este nevoit să conviețuiască în comunitate cu ceilalți indivizi similari lui. Teoriei politice gândite de Hobbes îi datorăm faptul că dreptul natural este sursa principiului egalității. Ineditul teoriilor moderne asupra suveranității se reclamă din faptul că suveranul este investit prin capacitatea de a reprezenta cu inegalitate. De aceea, ne întrebăm dacă artificialul este, prin condiția instituirii sale, precar, expugnabil, reversibil? Dacă este, atunci nevoia de a institui puterea prin alegoria ironică a „celui mai puternic” este etern predeterminată de un eșec/defect genetic constitutiv. Hobbes intuiește, înainte de a fi descoperită genetica, legile predeterminării naturale. Codul drepturilor înnăscute trebuie vegheat de artificialul civilului. Iar cel din urmă, construit fiind de creaturi failibile (prin natura lor) cade sub semnul precarului constitutiv. Marea reușită a lui Hobbes constă tocmai

în relevarea, în trădarea acestei slăbiciuni a suveranității absolute: eșecul o pândește din subteranul naturii umane. Sub garanția rațiunii lucide, căci Hobbes a fost un mefient religios, esența naturii umane este conștientizată pentru prima dată diferit în istoria filosofiei politice, fără intermedierea unor dispoziții sacrale transcendente, fără false reprezentări poetice ori fantasmagorice. Hobbes arată că sensul existenței omului este o călătorie a descoperirii de sine, iar condiția prezervării sale este tocmai conștientizarea rațională, calculată a propriei naturi. Acesta este temeiul care constituie profilul omului modern, iar Thomas Hobbes devine, astfel, inițiator al modernității. Forma de organizare politică teoretizată la Hobbes este singura care se asortează cu trăsăturile sinelui descoperit. Introspecția naturii umane a condus la descoperirea unui artificiu prin care aceasta se păstrează. Regimul politic perfect este perfect prin adecvare, absolut prin necesitate, failibil prin condițiile sale profunde (însăși natura umană).

Există două paliere ale instituirii statului la Hobbes. Un nivel primar, subînțeles, articulat în subteranele naturii umane, demonstrat printr-o teorie a cărei suprafață nu mai lasă de bănuț surpriza, misterul ascuns în profunzimea culoarelor sale genetice: respectul onest al libertății, încrederea în om ca întreg (aparent bun, dar realmente „rău” prin natura sa). Vorbim apoi, de un nivel evident, cel pe care mizează exegeții care-l consideră pe Hobbes un filosof a autoritarismului. Am încercat să subliniem faptul că în logica politicii hobbesiene autoritarismul devine posibil prin glisarea autorității într-un registru funcțional defect. În momentul în care suveranul își arogă dreptul asupra vieții supușilor și decide că are autoritatea să le ia viața, atunci încalcă principiul pe care a fost întemeiată autoritatea sa: obligația de a apăra viața subiecților. Valoarea absolută a puterii cu care este investit *Leviathanul* are sens în comparație cu obligația absolută de a apăra viața celor pe care-i reprezintă. Din această perspectivă, „absolutismul” nu mai este absolut, ci relativ la armonia reprezentării. Hobbes îi încredințează omului libertatea naturală de a decide în privința suveranului capabil să fie suveran. Capabil în sensul în care nu devine suveran pe linie dinastică și nici prin forța armelor, ci desemnat prin decizia tuturor alegătorilor conștienți de limitele și de neajunsurile naturii lor. Noutatea pe care o aduce Hobbes constă tocmai în instituirea democratică a unei suveranități absolute. Mizând pe temeiul egalității naturale între oameni și pe principiul care stă la baza contractului social: toți convin de bunăvoie să abandoneze propria libertate naturală în favoarea statului. În numele subiecților care au ales să i se supună, autoritatea statală dispune de putere asupra vieților tuturor. Statul

devine stăpânul legii, al normelor binelui și dreptății, al credințelor. Această putere absolută nu are legitimitate decât prin faptul că garantează securitatea individuală, ca drept natural. De aceea, pentru a conchide, putem susține faptul că odată cu tratatele politice semnate de Thomas Hobbes se naște legitimarea democratică a puterii suverane absolute.